

Roginer Oszkár

∴ PTE, BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Pécs
 ∴ rogoxar@gmail.com

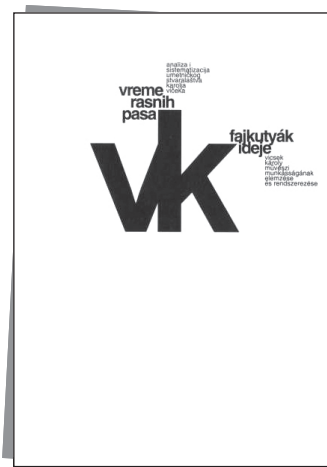
NEM EGY MONOGRÁFIA

Not a Monograph

Sarita Matijević, Siflis Zoltán, Vajda Tibor, Mirko Sebić (szerk.): *Fajkutyák ideje – Vicsek Károly művészi munkásságának elemzése és rendszerezése*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2011

Egy szerzőről monográfiát írni, egy életművet áttekíteni egyre nehezebb; ugyanakkor egyre célorientáltabbak azok a kezdeményezések, amelyek a teljesség igénye nélkül igyekeznek kategorizálni egy opust. A monográfiáírásnál már nemcsak az kérdéses, hogy mi kerül bele és mi nem, hanem az is, hogy ami belesikerül, miért érdemel akkora teret, ugyanakkor miért zsúfolja a szerző az általa kevésbé jelentősnek tekintett elemeket kisebb, a jelentéktelenség határát súroló egységekbe, másikat pedig miért szentel aránytalanul több teret. A monográfia kanonizáló, rekanonizáló, illetve ellenkanonizáló szerepére való tekintettel, a döntés sokszor a tanulmány- vagy esszékötet felett állapodik meg, ilyen értelemben a kötet szerkesztői jó úton indultak meg, amikor az egyre problematikusabbá váló műfaj félretéve egy tanulmány-, illetve esszékötet mellett döntöttek.

A kiadvány védőborítójában egy kötetet és egy DVD-t találhatunk. A mellékletként szereplő lemez tartalma és jelentősége viszont messzemenően meghaladja a könyvét, és önállóan is megállhatná a helyét. A Vicsek Károly által 1984-ben rendezett tévéfilm címét viselő kiadvány tehát egy jól szerkesztett, a lehetséges használóit kiismerő, hiánypótló és mindenekfelett alapos munka. A nyomtatvány a három esszén és az interjún kívül a filmek jegyzékét és a rendező életrajzát tartalmazza, az ikerkiadványként mellékelt lemez ugyanakkor – magán a digitalizált köteten túl – Vicsek Károly esszéit, filmrészleteket, több évtizednyi sajtóvisszhangot, kisebb-

nagyobb cikkeket és filmkritikákat, valamint egy, a rendezővel 2010-ben készült interjút is felölel. A kiadvány magyar és szerb nyelven látott napvilágot.

A kötet gerincét a Branka Ćurčić, Szerbhorváth György és Sirbik Attila tollából származó, összesen három esszé, valamint a Sarita Matijević készített interjú képezi. A három szöveg három különböző szempontból kísérli meg elemezni és rendszerezni a vicseki munkásságot, úgy, hogy az első a dokumentumfilmeket, illetve a játékfilmekben is előforduló dokumentarista módszerességet, a második egy társadalomtudományi nézőpontból a játékfilmeket veszi sorra, a harmadik pedig egyetlen motívum mentén emeli ki a motívum szempontjából fontos mozzanatok az opusból. Az interjú 2010 januárjában készült, és az életrajz, valamint az alkotói elvek párhuzamba állításával kívánja a munkásságot feltérképezni.

Az első esszé címe *A történelmi anyag szövegösszefüggés-keresése/-értelmezése Vicsek Károly dokumentumfilmjeiben*, ezután egy idézet következik: „...a dokumentumfilm mindig is a film-valóság kettősségének a rabságában vergődött”. Branka Ćurčić ezzel a Ranciére-idézetrel indít, majd a benne megfogalmazott kettősségre alapozza a dokumentumfilmek elemzéséhez szükséges elméleti apparátust – emellett olyan szerzők nyelvét használja mint Walter Benjamin, Friedrich Engels, Michael Foucault, Karl Marx, Dmitry Vilensky. Az ő segítségével igyekszik körvonalazni az életműben tetten érhető dokumentumfilm-jelenséget, de egyben el is határolni attól a fikcionalitástól, amellyel a vicseki opusban vegyülni szokott. Érvelésével arra igyekszik rávilágítani, hogy bár a dokumentumfilmek az életmű kisebbik hányadát teszik ki, az általuk képviselt attitűd, a dokumentarista eszköztár sokban kihatottak a játékfilmek tényeket sorjázó módszerére és dokumentum-jellegére egyáltalán. Ezután Vicsek Károly specifikus, a „történelmi anyagot dekontextualizáló és rekontextualizáló” dokumentarizmusára tér rá és folytatja a bevezetőben megkezdett gondolatmenetet, amely szerint a rendező az imént említett két módszerrel oldja meg a film egyrészt nevelő, másrészt a politika mezejére átnyúló sajátosságait. Branka Ćurčić három, az 1981-ben készült *Szabadság tér* és az *Akaszottak balladája* című dokumentumfilmeket, valamint a 2003-ban forgatott *Bolygóúz* című játékfilmet ütközteti. Az alig háromoldalas utolsó alfejezet viszont kurtának tűnik annak a bevezetőnek a fényében, amely azt megelőzte. A vicseki játék- és dokumentumfilmek közötti különbséget több példával is illusztrálhatta, több szemszögből is megvilágíthatta volna. Mélyebbre áthatott volna a mottóban megfogalmazott kettősségnek a montázsolás által betöltött szerepét illetőleg, valamint a filmek politikai szerepvállalása és nevelési szándékának kidomborítása során is. A különbségtétel, pontosabban a két műfaj közötti határ funkcionális és módszertani elmosódásának ténye mindazonáltal indokolt, kérdésfelvetése alapozott, és bár érvelése rövidnek bizonyul, a témát továbbgondolni és folytatni is érdemes.

A második, Szerbhorváth György tollából származó esszé már testesebb, címe: *Az osztályharctól az etnikai konfliktusokig – Vajdasági, magyar, film – Vicsek Károly rendező életművéről*. Hangneme sokkalta bírálóbbr az előzőnél, a filmeket többé-kevésbé időrendben tekinti át, és – lévén, hogy az egész életművet górcső alá veszi – egy teljesebb kritikai vonatkozásrendszer mozgat meg. Az opus elsősorban egy művelődéstörténeti beágyazáson esik át, másodsorban pedig a filmek politikai vezérfonalát követi végig, mégpedig úgy, hogy azt egy európai kontrollkorpusszal veti össze. A szerző láthatóan jártas a kor kultúrpolitikai mikro- és makrostruktúrájában, így egy-két kitérő erejéig betekintést nyerhetünk a jugoszláv filmgyártásba, filmvetítési és egyben filmfogyasztási gyakorlatába, a cenzorok munkájába és a későjugoszláv éra politikai irányelvéibe egyaránt.

Szerbhorváth György a politikumot helyezi előtérbe, mégpedig a politikumnak azon két ágát, amellyel Vicsek Károly is behatóan foglalkozik – egyrészt az életmű első felét meghatározó, a szocialista realizmus jegyében készült filmek osztályharcát, másrészt az életmű második felét átható, a csoportok közötti sűrűlődséget egyre inkább polarizáló etnikai konfliktusokat helyezi előtérbe. A szerző legtöbbször a filmek ma már nehezen érthető „angazsátságát” állítja pellengérré, mégpedig azért, mert pontosan ez a Deák Ferenc forgatókönyveiből származó eszmei túlbuzgóság és az abból származó patetikus hang ment a filmek rovására. A szerző szerint a kilencvenes években beállt etnikai fordulat – bár egy rövid mellékvágány erejéig visszatál a dokumentarista hanghoz – nem eredményez minőségi előremozdulást, és ezért – ahogyan a szocialista realizmus patetikájáért is – Deák Ferenc forgatókönyveit hibáztatja. Az életmű első felében készült filmekben a hiteltelenséget, a korszerűtlenséget, a patetikát, az utóbbi két évtized filmjeiből pedig a nemzetieskedő giccset, a közhelyeket és a túljátaszást rója fel. Az egész életműben pedig a szintén a forgatókönyvekből eredő történelmi pontatlanságokra mutat rá. Szerbhorváth György már egy teljesebb anyagon dolgozik, több filmet tekint át, és példái is egy kerek egészet alkotnak azzal az érveléssel egyetemben, amellyel a szöveget kifeszíti. Emellett érdekes háttéradatokkal szolgál a különféle rendezőket, írókat, filmeket illetően.

A *Kiüresedett terek mint az enyészet és a hiány jelenlétének esszenciái* című harmadik esszét Sirbik Attila írta. Sirbik Attila szerint „Vicsek Károly ezeket a lehetetlenben tengődő tehetetleneket állítja a kamera elé” (146), mégpedig úgy, hogy kiindulópontjául a halált teszi meg. „Vicsek Károly filmjei [...] két irányból közelíthetők meg. Az egyik a vágy strukturálódásának iránya, amely e filmekben legfőképpen az elvágyódásban ölt testet, és a hatalom egységesítő szellemével, illetve a vidék, a vidéki élet zártságának szellemével áll szemben, vagy éppen annak kíván hátat fordítani. A másik irány az előzővel szoros összefüggésben a már említett zártság és egységesítés egyénre nehezülő, az iden-

titást általánosságokba ágyazó törekvésének, az egyén(iség) kibontakozását, a másságot ellehetetlenítő tendenciája” (145). A szerző sokat alapoz Radomir Konstantinović vidék-filozófiájára, annak is elsősorban a halálhoz kapcsolódó mozzanataira. Többször is megemlíti a vicseki életmű összeegyeztethetetlen egyéni és közösségi törekvéseit, amennyiben azok bárminemű újítást, változást, másokkal való felzárkózást szavatoló haladást jelenítenek meg; emellett fontos mozzanatként kiemeli a biztonságot szavatoló maradiságot mint másságot a tragédia életrehívójaként. Ilyen értelemben világít rá a hiányra, a térben kitüntetett helyre emelt hiátusra, mint Vicsek Károly filmjeinek egyik sajátos eljárás-módjára. Sirbik Attila egy kicsi, ám jól körvonalazható és indokoltan válogatott anyagra alapoz – lényegében csak három filmet tekint át: a *Késdobáló* (1984), *A földet nem vitték el* (2009) és a *Szikkadó földeken* (1987) címűt. Érdekesmód az utóbbival kapcsolatban Szerbhorváth Györgyével megegyező véleménye van, és ez a gondolat talán a legszembetűnőbb az egész film elemzése során.

A kiadvány használhatósági fokát egy kötetzáró interjú és egy filmográfia növeli. Az interjút Sarita Matijević készítette a rendezővel 2010 januárjában Újvidéken, és a tartalomjegyzékben *A mi filmjeinket senki más nem készítheti el* címmel szerepel. Az interjú egyes részei a DVD-mellékleten videoformátumban is megtekinthetők. Alapjában véve életinterjút olvashatunk, amely Vicsek Károly filmrendezői pályafutásának fontosabb állomásait, jelentősebb filmjeinek alkotástörténetét, szakmai életútjának módosulásait veszi számba. Olyan kérdések fogalmazódnak meg, amelyek válaszai a tanulmányok tekintetében hiánypótlóak és nélkülözhetetlenek azok számára, akik nem ismerik azokat a háttérinformációkat, amelyek talán a három szerző számára nem voltak idegenek. Vicsek válaszai lényegretörőek, pontosak, és rávilágítanak azokra az elsősorban művelődéstörténeti adatokra, amelyek segítségével munkásságát könnyebben tudjuk elhelyezni egy európai keretben – helyesebben: abban a mozgástérben, amelyet a keleti és a nyugati érdekszféra egymás között dédelgetett, majd globálisan kinagyított.

Amint az már a felvezető mondatokban elhangzott, a DVD a könyv teljes anyagát tartalmazza, tévedés lenne ezért azt írni, hogy a DVD-t mellékletként vagy kiegészítésként kell felfognunk, hiszen a lemezt mindennemű csorbulás nélkül használhatjuk a könyv nyomtatott változata nélkül is, ugyanakkor egy sokkalta teljesebb, részletesebb képét adja Vicsek Károly eddigi életművének. A DVD talán legfontosabb pontját a bemutató éve alapján rendszerezett filmrészletek képezik. A videoarchívum mellett a színházi előadások plakátjai és a róluk készült fényképek is helyet kaptak. A szerkesztők szerint a két-három perces szemelvények javítani szeretnének azon a nemtörődömség keltette veszteségen, amely az elmúlt évtizedekben történt és történik ma is. Az Újvidéki Televízió archívumából ugyanis több olyan rövidebb dokumentumfilmnek is nyoma veszett,

amelyek a pálya kritikai feldolgozása szempontjából fontos állomást képeznének. A filmek között találhatójuk emellett a Sarita Matijević által felvett interjút is, és fakszimilék formájában követhetjük végig a filmek, színdarabok recepcióját, valamint a rendezővel készült előző interjúkat a hatvanas évek közepétől napjainkig. A *Szerzői szövegekre* kattintva pedig Vicsek Károlynak a *Hidban*, a *Képes Ifjúságban* és az *Új Symposionban* megjelent írásválogatását találjuk.